

Rozumienie historii w perspektywie retrospekcji protologicznej

W starożytnych antropologiach dominowało ahistoryczne spojrzenie na człowieka, historyczność ujmowano jako podleganie zmienności, przemijaniu i przechodzeniu w nicłość¹. Także wielu chrześcijańskich teologów (św. Augustyn, św. Grzegorz z Nazjanzu) historię postrzegało w kategoriach negatywnych jako następstwo grzechu pierworodnego, degradację moralną i społeczną człowieka oraz przemijanie, które stanowi bezsensowny proces pozbawiający człowieka tego, co najcenniejsze – ludzkiej egzystencji². Przełom w chrześcijańskiej teologii nastąpił w XVIII i XIX wieku pod wpływem ewangelickiej i katolickiej szkoły tybińskiej³. Oficjalna teologia obawiała się jednak myślenia historycznego, dopatrując się w nim zagrożenia prowadzącego do relatywizacji prawd chrześcijańskich. Opór został przełamany dopiero w okresie Soboru Watykańskiego II, który postulował poszerzenie refleksji chrześcijańskiej o historię. Uznano wówczas, że wiedza teologiczna musi być poszerzona i ubogacona poznaniem i myśleniem historycznym⁴.

¹ C.S. Bartnik, *Historyczność osoby*, w: *Osoba i historia. Szkice z filozofii historii*, Lublin 2001, s. 48; tenże, *Historyczność człowieka w ujęciu personalistycznym*, w: *Osoba i historia...*, s. 55; M. Antoniewicz, *Chrystologia historii w ujęciu personalizmu szkoły lubelskiej*, Poznań 2013, s. 150.

² C.S. Bartnik, *Historyczność człowieka w ujęciu personalistycznym*, s. 54-55.

³ Tenże, *Historia zbawienia w katolickiej szkole tybińskiej*, w: *Eseje o historii zbawienia*, Lublin 2002, s. 377-384.

⁴ M. Antoniewicz, *Chrystologia historii w ujęciu personalizmu szkoły lubelskiej*, s. 29; C.S. Bartnik, *Życie w Słowie*, Lublin 2011², s. 61; M. Kowalczyk, *Człowiek jako historia*, w: C.S. Bartnik, *Apologetyka personalistyczna*, Lublin 2004, s. 182; W.M. Fac, *Historyczny charakter chrześcijaństwa*, w: C.S. Bartnik, *Apologetyka personalistyczna*, s. 75; J. Gocko, *Historyczność jako wewnętrzna zasada myślenia teologicznego i jego*

W ujęciu personalistycznym historia jest rozumiana w znaczeniu pozytywnym i twórczym jako pewna modalność istnienia osobowego oraz struktura bytu ludzkiego, która realizuje osobę i prowadzi ją do najwyższego poziomu rozwoju personalnego⁵. Profesor Czesław S. Bartnik – do którego odwołujemy się w naszych rozważaniach – ukazuje historię przez pryzmat reinterpretacji obrazów protologicznych⁶. Lubelski teolog uważa, że nie należy ich rozumieć w znaczeniu historycznym jako idealnego początku i szczytu rozwoju człowieczeństwa, stanowiącego punkt ciężkości całych ludzkich dziejów. Jego zdaniem w teologii nastąpiło wyraźne odejście od ujęć statycznych, przedstawiających nieruchomy prapoczątek jako punkt odniesienia dla rozumienia historii, i odwołano się do kategorii dynamicznych. W rezultacie obrazy alfabne są traktowane jako prorockie, wyrażające istotę historii i ludzkiego życia, jego sensu i celu⁷.

W ramach naszych rozważań podejmiemy próbę przedstawienia rozumienia historii w perspektywie retrospekcji protologicznej. Prezentacja tego zagadnienia zostanie ukazana w czterech punktach podejmujących analizę kluczowych elementów prehistorii biblijnej: 1) Adam – protologiczna zasada interpretacji wszechhistorii, 2) Kain i Abel – nurt historii i antyhistorii, 3) potop – rozwój antyhistorii i znak profetyczny i 4) wieża Babel – dialektyka historii i antyhistorii.

1. Adam – protologiczna zasada interpretacji wszechhistorii

W tradycji religijnej Izraela postać Adama jest rozumiana jako „klucz” służący do interpretacji całej rzeczywistości. Początek ludzkości był określany przez przymierze zawarte między Bogiem i Adamem, reprezentującym pierwszych ludzi. Miejszem przymierza był biblijny raj, w którym, według tradycji jahwistycznej, panował stan przyjaźni między człowiekiem i Bogiem, a także harmonia na płaszczyźnie międzyludzkiej oraz między ludźmi i całym stworzeniem⁸. W centrum biblijnego rajy znajdowało się drzewo życia i drzewo poznania dobra i zła, symbolizujące granice zakreślone człowiekowi przez Boga⁹. Narracja autora natchnionego, prowadząca do odkrycia tajemnicy grzechu, wiąże się z drzewem poznania dobra

argumentacji, w: *In Persona Christi. Księga na 80-lecie księdza profesora Czesława S. Bartnika*, t. II, red. K. Gózdź, Lublin 2009, s. 378.

⁵ R. Kozłowski, *Prawdziwa ikona życia*, w: *Ku mądrości teologii*, red. K. Gózdź, E. Sienkiewicz, Szczecin 2008, s. 296-297; M. Antoniewicz, *Chrystologia historii w ujęciu personalizmu szkoły lubelskiej*, s. 153.

⁶ C.S. Bartnik, *Chrystus jako sens historii*, Wrocław 1987, s. 188 [dalej CSH].

⁷ W. Pikor, *Bóg wobec przemocy człowieka w Rdz 1-11*, „Collectanea Theologica” 73(2003), fasc. 3, s. 11-12.

⁸ C.S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. 1, Lublin 1999, s. 304 [dalej DK 1].

⁹ DK 1, s. 302.

i zła, które symbolicznie wskazuje, że wraz z przekroczeniem przez człowieka Bożego planu i próby wprowadzenia przez niego planu alternatywnego, została naruszona pierwotna harmonia¹⁰. Człowiek mógł spożywać owoce ze wszystkich drzew rajskiego ogrodu z wyjątkiem drzewa poznania dobra i zła, które w rzeczywistości nie oznaczało zdobywania wiedzy ani ograniczeń, jakie w tym wymiarze zostały nałożone na człowieka, lecz pokusę zrównania się istoty ludzkiej z Bogiem¹¹. Człowiek uległ pokusie bycia równym Stwórcy, chciał odebrać Bogu prerogatywy bycia Panem życia i moralności¹². W ten sposób odrzucił także pochodzący od Boga ostateczny sens i cel ludzkiej egzystencji i ukształtował zdeformowaną wizję prawdy na temat tego, kim jest człowiek. Plan alternatywny, zaprojektowany w opozycji do planu Bożego, stał się źródłem nieszczęścia, zniekształcił obraz ludzkiego życia, prawdę o powołaniu i ostatecznym przeznaczeniu osoby ludzkiej. W rezultacie doprowadził do zerwania przez człowieka przymierza z Bogiem.

Pierwsze przymierze ujmowane od strony Boga jawiło się jako nieodwołalne i cechowało się absolutną wiernością. Podstawą i trwałym zwornikiem tego przymierza była prawda o obrazie i podobieństwie Bożym człowieka. Nieodwołalność przymierza wskazuje na niezmienność Bożego planu i wierność Boga w stosunku do osoby ludzkiej. Człowiek, który został powołany do istnienia jako „gospodarz” całego stworzenia, w imieniu Stwórcy miał kontynuować Jego dzieło w świecie, przez co miała się też dokonywać jego samorealizacja¹³. Poza tym człowiek, będąc koroną stworzenia, został uczyniony odpowiedzialnym za świat przyrody; był reprezentantem całego świata wobec Boga, gdyż w nim stworzenie osiągnęło poziom świadomości i mogło nawiązać dialog ze Stwórcą¹⁴.

Profesor C.S. Bartnik uważa, że na skutek upadku pierwszych ludzi doszło do rozbicia „jednego Adama” na wiele „nurtów doświadczenia religijnego, wiele kultur, plemion, narodów, państw i wiele antyetycznych wartości określających człowieczeństwo”¹⁵, takich jak dobro – zło, prawda – fałsz, miłość – nienawiść, zbawienie – niezabawienie¹⁶. Wynika z tego, że autentyczne człowieczeństwo

¹⁰ G. Ravasi, *Księga Rodzaju (1-11)*, Kraków 1997, s. 71.

¹¹ H. Muszyński, *Bóg a zło w Piśmie Świętym*, „Collectanea Theologica” 49 (1979), fasc. 2, s. 26-27.

¹² DK 1, s. 330.346

¹³ DK 1, s. 310-311.

¹⁴ M. Antoniewicz, *Środowisko naturalne «odblaskiem stwórczej miłości Boga»*. *Zarys ekoteologii w ujęciu Benedykta XVI*, „Teologia dogmatyczna”, t. 5, Poznań 2010, s. 69-82; H. Wagner, *Dogmatyka*, Kraków 2007, s. 400-401.

¹⁵ CSH, s. 199.

¹⁶ C.S. Bartnik, *Szkic teologii historii zbawienia*, w: *Eseje o historii zbawienia*, s. 34; tenże, *Historia ludzka i Chrystus*, Katowice 1987, s. 318 [dalej HLC]; CSH, s. 199; DK 1, s. 330; M. Kowalczyk, *Personalistyczna teologia historii zbawienia*, w: *In Persona Christi...*, s. 475.

zawsze kształtuje się w napięciu egzystencjalnym, ponieważ człowiek jest postawiony wobec wartości i antywartości, a wybory, których dokonuje, kształtują jego osobowość lub stanowią źródło jej degradacji, niespełnienia personalnego¹⁷. W rezultacie upadku Adama i Ewy nastąpiło także rozbitcie społeczne ludzkości, w której pojawiły się różne formy doświadczenia religijnego, ukształtowały się różnorodne kultury i sposoby organizacji życia społecznego.

W tradycji biblijnej Adam jawi się jako prototyp ludzkości, czyli istota kluczowa dla zrozumienia całej rzeczywistości, a przede wszystkim osoby ludzkiej i wszechhistorii¹⁸. Postać Adama wskazuje na podstawową strukturę ludzkiej egzystencji, jej uwarunkowania oraz możliwości samorealizacji na płaszczyźnie osobowej. Spełnienie osoby dokonuje się poprzez wartości stanowiące wyraz realizacji planu Bożego w stosunku do człowieka. Oznacza to, że osoba ludzka może osiągnąć swój pełny rozwój tylko w relacji do Osób Bożych¹⁹.

2. Kain i Abel – nurt historii i antyhistorii

Prehistoria biblijna ma charakter typologiczny, dąży do wyjaśnienia upadku ludzkości i rozprzestrzeniania się zła na świecie. Grzech protologiczny zainicjował nowy rozdział ludzkich dziejów. Od upadku Adama i Ewy, którzy utracili stan przyjaźni z Bogiem, a następnie bratobójstwa Kaina (Rdz 4,1-7), rozpoczął się nurt historii naznaczony grzechem²⁰. Biblijne opowiadanie przedstawiające historię Kaina i Abela symbolizuje dwa sprzeczne ze sobą nurty historii²¹. Od Abela pochodzi „święta Rzeka historii”, która zmierza do osoby Jezusa Chrystusa, a jego śmierć ofiarna jest typem śmierci Zbawiciela²². W związku z tym Abel jest przedstawiany w Nowym Testamencie jako świadek i przykład wiary (Hbr 11,4; 12,24). Ojcowie Kościoła, nawiązując do krwi Abela (Hbr 12,24), nauczali, że od

¹⁷ C.S. Bartnik, *Teologia historiozofii*, w: *Osoba i historia...*, s. 125; tenże, *Historia i myśl*, Lublin 1995, s. 19; HLC, s. 96-98; M. Antoniewicz, *Personalistyczna interpretacja grzechu pierworodnego*, „Roczniki Teologii Dogmatycznej” 4 (2012) 59, s. 259-273; tenże, *Chrystologia historii w ujęciu personalizmu szkoły lubelskiej*, s. 246.

¹⁸ CSH, s. 189; M. Join-Lambert, X. Leon-Dufour, *Adam*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, Poznań 1990, s. 41 [dalej STB].

¹⁹ C.S. Bartnik, *Człowiek na łonie Trójcy Świętej*, w: *Eseje o historii zbawienia*, s. 226-227; tenże, *Zbawienie jako trynitarna ekonomia miłości*, w: *Eseje o historii zbawienia*, s. 224-225. K. Wojtkiewicz, *Trynitologia prozopoiczna*, w: *Ku mądrości teologii*, s. 87.

²⁰ C.S. Bartnik, *Teologia miasta*, w: *Teologia i świat osoby*, Lublin 2008, s. 159; A. Läpple, *Od egzegezy do katechezy*, Warszawa 1986, s. 54.

²¹ C.S. Bartnik, *Nadzieje upadającego Rzymu. Papieska wizja świata u schyłku imperium rzymskiego*, Warszawa 1982, s. 150-151; CSH, s. 199; P. Grelot, *Abel*, w: STB, s. 36.

²² A. Läpple, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii*, Kraków 1983², s. 117.

niego rozpoczął się „Prapierwotny Kościół”²³. Sprawiedliwy Abel (Mt 23,35) odpowiadał na przymierze z Bogiem czystym kultem i prawym życiem, które wyrażało się w postawie braterskiej względem innych ludzi. Prawemu postępowaniu Abła przeciwstawiają się złe uczynki Kaina (1 J 3,12)²⁴. Od niego płynie „Rzeka antyhistorii”, czyli negacji Boga, przekleństwa i niezbawienia²⁵. Kain, budując swoje życie na antywartościach, jest przykładem związania grzechu ze śmierciąadaną drugiemu człowiekowi.

Historia Kaina pokazuje, że grzech zrywa przyjaźń człowieka z Bogiem, niszczy ludzką osobowość i zniekształca więzi społeczne. Wystąpienie człowieka przeciwko Bogu, powodujące także niszczenie relacji międzyludzkich, tworzy nurt antyhistorii i antyzbawienia. W historii Kaina brak porządku w religijnym wymiarze życia powoduje zakłócenia w sferze relacji międzyludzkich. Od historii Kaina i Abła rozwój świata dokonywał się w dwóch kierunkach przez nich wyznaczonych²⁶. Księga Rodzaju pokazuje, jak rozwijała się historia Kaina po zabójstwie brata i wygnaniu go sprzed oblicza Boga, akcentując fakt zbudowania przez niego miasta, które nazwał imieniem swego syna: „Henoch” (Rdz 4,17). W mentalności koczowniczej kultura i cywilizacja miasta oznaczały odejście od tradycyjnych obyczajów i pobożności, a ostatecznie od wiary Ojców²⁷. W kulturze nomadów i pasterzy miasta były symbolem ludzkiego zepsucia, tak jak Sodomia i Gomora. Kainici, którzy odeszli od dotychczasowego stylu życia, kształtowali swoją kulturę, kładąc duży nacisk na budowę miast i rozwój techniki. Jednocześnie następowało u nich rozluźnienie stylu życia i coraz bardziej wzrastała swoboda moralna, co spowodowało, że stali się symbolem komunikacji zła w świecie. Kierunek zapoczątkowany przez Abła rozwinęli Setyci, którzy prowadzili życie zgodne z naturą, co w ówczesnej kulturze oznaczało także życie zgodne z wolą Bożą. Natura była rozumiana jako dzieło Stwórcy, dlatego koczowniczy styl życia, głęboko związany ze środowiskiem i rytmem natury, wydawał się być bliższym Bogu. Setyci rozwinęli taki sposób życia, w którym przestrzegano zasad moralnych i dążono do harmonii w relacji z Bogiem.

Dwie tendencje rozwoju świata – w kierunku zainicjowanym przez Kaina i Abła – coraz bardziej się rozchodziły i pogłębiały, tworząc dwa sprzeczne nurty historii. W rezultacie tego procesu w świecie wytworzyła się sytuacja rozbitcia, obok głównego nurtu historii rozwijał się sprzeczny z nim nurt antyhistorii.

²³ CSH, s. 199.

²⁴ P. Grelot, *Abel*, w: STB, s. 36.

²⁵ CSH, s. 199.

²⁶ C.S. Bartnik, *Anakephalaiosis*, „Vox Patrum” 11-12 (1991-1992) 20-23, s. 149.

²⁷ A. Läpple, *Od Księgi Rodzaju do Ewangelii*, s. 114; tenże, *Od egzegezy do katechezy*, s. 54.

3. Potop – rozwój antyhistorii i znak profetyczny

W biblijnym opowiadaniu o potopie (Rdz 6,1-9,29) autor natchniony pokazuje, jak nurt antyhistorii, który uwidocznił się w postępowaniu Kaina, rozlał się na całą ludzkość: „Pan widział, że wielka jest niegodziwość ludzi na ziemi i że usposobienie ich jest wciąż złe” (Rdz 6,5). Intensywny rozwój nurtu antyhistorii, za którym stoi ogrom zła moralnego, oddają słowa mówiące o powszechnej nieprawości i złym usposobieniu ludzi. Człowiek stworzony na obraz Boży przez swoje postępowanie stał się antyobrazem, przeciwnikiem i nieprzyjacielem Boga²⁸. Słabość i grzeszność człowieka, która z biegiem czasu coraz bardziej się odsłaniała, sprawiła, iż „Pan (...) żałował, że stworzył ludzi na ziemi, i zasmucił się” (Rdz 6,6). Żal i smutek Boga wyrażają w istocie Jego głęboką troskę i zainteresowanie dalszym losem człowieka²⁹. Bóg, wkraczając w ludzkie dzieje, a zarazem w każdą indywidualną historię człowieka, okazuje swoje miłosierdzie³⁰. Historia stworzenia wiąże się więc z procesem zbawienia. Pojawiający się w tym kontekście gniew Boga (Rdz 6,13) w obrazowy sposób ukazuje wielkość ludzkiego grzechu, a jednocześnie wskazuje na poszukiwanie dróg ocalenia człowieka.

Autor natchniony, analizując nurt grzechu, w którym tkwi Kain, wskazuje też na linię zbawienia ludzkości, w którą jest włączony Abel i Set (Rdz 4,26), a także Noe. Ten ostatni otrzymał obietnicę, że Bóg zawrze z nim przymierze (Rdz 6,18). W ten sposób Noe stał się znakiem błogosławieństwa dla całej ludzkości. Bóg polecił mu zbudować arkę, która była znakiem jego „panowania” nad ziemią, a z czasem stała się jakby drugim „Ogrodem Edenu”, „nowym stworzeniem” i typem Kościoła³¹. Po potopie Bóg zawarł z Noem przymierze, na mocy którego świat będzie podtrzymywany w istnieniu mimo grzechu człowieka – króla stworzenia (Rdz 8,21-22).

Biblijny potop jest wydarzeniem dokonującym podziału historii na dwa etapy. Na pierwszym etapie – przed potopem – Adam był praojcem całej ludzkości, a na drugim – po potopie – praojcem nowej ludzkości stał się Noe³². Historia

²⁸ C.S. Bartnik, *Życie w Słowie*, s. 292; DK 1, s. 310.

²⁹ D. Adamczyk, *Zepsucie moralne ludzkości jako przyczyna potopu*, „Studia Warmińskie”, 47 (2010), s. 31.

³⁰ C.S. Bartnik, *Bóg miłuje człowieka*, w: *Kamienie wołać będą*, Szczepczeszyn 2011, s. 186-189; L. Stachowiak, *Opowiadanie biblijne o potopie na tle historii początków Rdz 1-11*, „Ateneum Kapłańskie” 104 (1985), z. 1-2, s. 106.

³¹ CSH, s. 200; L. Szabó, *Potop*, w: STB, s. 746; T. Brzegowy, *Pięcioksiąg Mojżesza. Wprowadzenie i egzegeza Księgi Rodzaju 1-11*, Tarnów 2002¹, s. 346.

³² L. Stachowiak, *Opowiadanie biblijne o potopie na tle historii początków Rdz 1-11*, s. 108-109; L. Szabó, *Noe*, w: STB, s. 560-561.

biblijna pokazuje, że przez Adama przyszło na ludzi nieszczęście; natomiast Noe miał odwrócić mroczny nurt historii i zapoczątkować nowy związek Boga z ludźmi: „Ja, Ja zawieram przymierze z wami i z waszym potomstwem, które po was będzie” (Rdz 9,9)³³. Noe spełniał rolę pośrednika między Bogiem a ludźmi; stał się przedstawicielem Boga wobec ludzi, a zarazem reprezentantem całej ludzkości wobec Boga. Słuszne jest zatem twierdzenie, że Noe jest nie tyle postacią jednostkową, co osobą korporatywną, w której cała ludzkość skupia się i otwiera na zbawcze spotkanie z Bogiem. Bóg przez przymierze z Noem zniżył się do ludzi i pragnął z nimi zamieszkać, co spowodowało, że cała ludzkość została włączona w historię zbawienia. Znakiem przymierza pomiędzy Bogiem a wszystkimi narodami ziemi stała się tęcza (Rdz 9,12-17).

Opowiadanie o potopie wskazuje, że Bóg przemawia do człowieka w całej historii stworzenia, czyni to nie tylko przez swoje słowa, ale i cały kosmos, świat przyrody i ludzkie dzieje. Prowadzi to do wniosku, że opowiadanie o potopie, ukazując rozwój antyhistorii, jest też ważnym znakiem profetycznym.

4. Wieża Babel – dialektyka historii i antyhistorii

Biblijne opowiadanie o budowie wieży Babel (Rdz 11,1-9) przedstawia rozwój ciemnego nurtu w ludzkich dziejach. Szuka przyczyny wyjaśniającej fakt, że różne narody ziemi nie stanowią zgodnej rodziny ludzkiej, lecz są podzielone i skłócone; nie tylko, że się nie rozumieją, ale już nie chcą się zrozumieć; zamiast dążyć do pokoju i zgody zmierzają do konfrontacji.

Według typologii adamologicznej ludzie powinni stanowić jedność międzyosobową na płaszczyźnie duchowej i religijnej. Podstawowa zasada tej jedności wpływała z jedności i jedyności samego Boga. Kult sprawowany przez ludzi miał stanowić zwornik jedności nie tylko na płaszczyźnie religijnej, ale i naturalnej, obejmującej wszystkie sfery życia ziemskiego. Jedność w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym miała stanowić źródło, a jednocześnie ideał i cel ludzkich dziejów³⁴. Głównym dążeniem człowieka powinno być budowanie jednego wielkiego „miasta świata” i uczynienie z wszystkich ludzi jednej rodziny ludzkiej. Tymczasem ludzie dążyli do zbudowania wieży sięgającej nieba, która stała się znakiem zła i bałwochwalstwa, prometejskiej pychy i przeciwstawiania się człowiekowi Bogu³⁵. Budowa wieży Babel, która miała sięgać nieba i dać człowiekowi dostęp do życia wiecznego, była wyrazem konfrontacji człowieka

³³ D. Adamczyk, *Zepsucie moralne ludzkości jako przyczyna potopu*, s. 34.

³⁴ CSH, s. 201.

³⁵ G. Ravasi, *Księga Rodzaju (1-11)*, s. 180; D.G. Burke, *Potop*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa 2004, s. 798.

z Bogiem³⁶. Dążenie istoty ludzkiej do samoubóstwienia oznaczało radykalne wystąpienie przeciwko Stwórcy, a jednocześnie karykaturę ludzkiej społeczności, której symbolem był Babilon³⁷. Bóg jednak przeciwstawił się podjętej przez człowieka próbie autosoterii.

Stwórca zaproponował ludziom uczynienie ze świata jednego wielkiego Ogrodu Eden, a ze społeczności ludzkiej jednego Adama korporatywnego. Odrzucenie pomocy ze strony Boga, a także traktowanie Go jako rywala doprowadziło do rozbicia społeczności ludzkiej – „pomieszania języków”, co wyrażało się we wzajemnej wrogości między ludźmi, antagonizmach występującym na różnych poziomach organizacji życia społecznego, poczynając od rodziny, a kończąc na całej ludzkości.

W rozumieniu C.S. Bartnika odwołanie się do jednego Boga stanowi czynnik integrujący całą ludzkość. Opierając się na jedności wiary i kultu jako elemencie zespalaającym społeczność ludzką, można skutecznie dążyć do realizacji celu wyznaczonego przez Boga – uczynienia z ludzkości jednego Adama, osoby społecznej, która jest zespolona na płaszczyźnie ducha (duchowy wymiar ludzkiej egzystencji) i ciała (organizacja życia społecznego). Realizacja tej idei prowadzi do budowy jednego „miasta świata” oraz ukształtowania jednego „ducha” komunikacji międzyludzkiej, obejmującej ludzi wszystkich miejsc i czasów. Okazuje się, że ta profetyczna wizja będzie zrealizowana dopiero w drugim Adamie – Jezusie Chrystusie³⁸, który zjednoczy wszystkie narody ziemi w „jednym Słowie Bożym, jednym Duchu Bożym i w jednym Kościele”³⁹.

W opowiadaniu o wieży Babel jest ukazany mroczny nurt ludzkich dziejów naznaczony grzechem, dialektyka historii i antyhistorii. Podział między ludźmi, wzajemna złość i nienawiść ma swoje źródło w odrzuceniu Boga. Oznacza to, że tam, gdzie ludzie nie są związani wiarą w prawdziwego Boga, nie można zbudować zdrowego społeczeństwa i prawidłowych relacji międzyludzkich. Odejście od Boga i ustanowionego przez Niego porządku uniemożliwia zbudowanie trwałej, zgodnej i szczęśliwej społeczności ludzkiej. Analizowane opowiadanie ma także wydźwięk pozytywny, gdyż wskazuje, że wiara w jednego Boga jest fundamentem wolności i przyszłości ludzkości, mimo jej chwilowych niepowodzeń i nieszczęść.

³⁶ Wieża Babel jest symbolem pychy i bałwochwalstwa, wszystkich sił świata, które są nieprzyjazne Bogu (Jr 50,51; Iz 13,14). W Apokalipsie Babilon jest obrazem bezbożnego świata (Ap 14,8; 16,19; 18,1-24). Por. W. Chrostowski, *Wieża w Babel – czym staje się świat bez Boga? (Rdz 11,1-9)*, „Przegląd Powszechny” 12 (1984) 760, s. 331-332.

³⁷ C.S. Bartnik, *Niezmiennie i zmienne w religii*, w: *Teologia i świat osoby*, s. 189; CSH, s. 201; J. Audusseau, P. Grelot, *Babel-Babilon*, w: STB, s. 61.

³⁸ M. Join-Lambert, X. Leon-Dufour, *Adam*, s. 42-43.

³⁹ CSH, s. 201.

W ludzkich dziejach, naznaczonych grzechem oraz dialektyką historii i antyhistorii, rozwijał się pewien rytm teologii łaski. W sytuacji, gdy człowiek wybrany przez Boga znalazł się w stanie grzechu, Bóg nie odrzucał go i nie pozbawił nadziei, lecz, obdarzając łaską, dawał mu szansę powrotu. Taki znak wybaczącej łaski Bożej pojawił się w Protoewangelii (Rdz 3,15), w znamieniu odróżniającym Kaina (Rdz 4,15), a po potopie w znaku przymierza, jakim była tęcza (Rdz 9,12n). Tekst opowieści o wieży Babel nie zawiera jednak takiego elementu, co wskazuje na szczególnie czas rozwoju antyhistorii (Rdz 11,9).

* * *

W ujęciu personalistycznym historia jest rozumiana w znaczeniu pozytywnym jako podstawowa struktura samorealizacji osoby ludzkiej oraz dynamiczny proces, który jest zwrócony ku przyszłości⁴⁰. Ostateczne spełnienie człowieka dokona się w przyszłości, która bardziej określa człowieka z punktu widzenia całości ludzkiej egzystencji niż jego przeszłość czy teraźniejszość.

Obrazy alfabne, przedstawiające początek człowieka na świecie, ukazują podstawowy temat odnoszący się do rozumienia osoby ludzkiej i odkrywania jej tożsamości. Reinterpretacja obrazów proktologicznych wskazuje, że mają one charakter prorocki, wyrażają istotę historii i ludzkiej egzystencji. Poza tym stanowią wezwanie skierowane do ludzi wszystkich czasów, aby podjęli realizację podstawowej tematyki własnej osoby, która jest wpisana w strukturę człowieka stworzonego na obraz i podobieństwo Boże (Rdz 1,27).

Protologiczną zasadą interpretacji wszechhistorii jest Adam, który jawi się w tradycji biblijnej jako prototyp ludzkości. Od pierwszego grzechu zło zaczęło rozprzestrzeniać się w historii ludzkości, powodując jej rozszczepienie na nurt pozytywny i negatywny. Zaprezentowaliśmy tę tezę na przykładzie analizy trzech modeli grzechu, które ilustrują także różne aspekty historii: bratobójstwo Kaina (historia i antyhistoria), potop (rozwój antyhistorii i znak profetyczny) i budowa wieży Babel (dialektyka historii i antyhistorii).

Naczelnym prawem historii jest tajemnicza możliwość personacji lub depersonacji istnienia, czyli osiągnięcia absolutnych wartości lub popadnięcie w świat antywartości (degradacja osobowa). Dialektyka historii wskazuje na jej dramatyczny charakter⁴¹. Rozgrywający się na scenie świata *dramatis per-*

⁴⁰ K. Gózdź, *Teologia a historia*, w: *Jezus. Twórca i Spełniiciel naszej wiary*, Lublin 2009, s. 315-316; R. Kozłowski, *Prawdziwa ikona życia*, s. 296-297.

⁴¹ C.S. Bartnik, *Historyczność osoby*, s. 49; tenże, *Osoba jako kategoria historii*, w: *Osoba i historia...*, 34; tenże, *Od humanizmu do personalizmu*, Lublin 2006, s. 146; tenże, *Studies in personalist system*, Lublin 2007, s. 28-29; HLC, s. 318-319; M. Kowalczyk, *Personalistyczne rozumienie dziejów w myśli Czesława S. Bartnika*, w: C.S. Bartnik, *Osoba i personalizm*, Lublin 2012, s. 112.

*sonae*⁴² cechuje się ambiwalencją, gdyż w przeciwieństwie do historii występuje niehistoria, obszary stagnacji i nierealizowania niczego, a sprzeciwia się jej antyhistoria wraz z antywarościami, powodująca wewnętrzną degradację człowieka, depersonalizację i ostatecznie zagrożenie sprowadzenia ludzkiej egzystencji do absurdu i unicestwienia⁴³. Biblijne opisy stworzenia implikują jednak problematykę zbawienia człowieka. Ich głównym tematem jest spełnienie człowieka, które dokona się w zbawieniu eschatologicznym.

Summary

HISTORY SEEN IN TERMS OF PROTOLOGICAL RETROSPECT

The article, *History Seen in Terms of Protological Retrospect* attempts at presenting history from the perspective of protological retrospect. The issue has been discussed according to the four points with the aid of which the key components of the Bible's Prehistory are being analyzed. These are: (1) Adam - the protological principle of the interpretation of history as such, (2) Cain and Abel - an aspect of history and anti-history, (3) the Deluge - the development of history and a prophetic sign, (4) the Tower of Babel - the dialectics of history and anti-history.

⁴² C.S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 2008, s. 167-177; HLC, s. 318.

⁴³ C.S. Bartnik, *Teologia historiozofii*, w: *Osoba i historia...*, s. 125; tenże, *Historia i myśl*, s. 19; HLC, s. 96-98.